

NOTES HISTÒRIQUES SOBRE LA FUNDACIÓ DE L'ORATORI DE SANT FELIP NERI DE GRÀCIA, REALITAT VIVA EN L'ESGLÉSIA CATALANA D'AVUI

Ferran Colàs i Peiró

Gràcia, lloc propici per a un oratori

Alguns diuen que Gràcia no té història. Però això és una afirmació sense gaire lògica, car tota població té la seva història. Tanmateix, si per història entenem fets i guerres, restes de monuments, grans obres d'art, etc., aleshores podríem dir que Gràcia "encara" no té història. Segons aquests conceptes podem afirmar que Gràcia té una història, un passat quasi immediat i un anar-se fent. Sí, Gràcia és jove, ja que no compta més de tres segles d'existència, tirant llarg. No és fins a mitjans del segle XVIII que se'ns presenta com una agrupació regularment formada¹.

Muralles enllà de Barcelona tot era camp ras on no mancaven cases de pagès amb la vida patriarcal pròpia. Aquest és un fet remarcable perquè ha donat a Gràcia una fisonomia i una personalitat que encara podem apreciar avui. Els habitants vivien una intensa vida familiar, estimaven les tradicions, el treball i la seva propietat, qualitats que veiem avui reflectides en la nostra barriada, a més d'altres més o menys acusades.

Tot va començar quan, el 17 de gener de 1626, el senyor Josep Dalmau va possessionar-se d'una torre i terrenys confrontats que lliurà íntegrament als carmelites descalços per a fundar-hi el noviciat i un temple nou dedicat a Nostra Senyora de Gràcia. A l'entorn del nou convent, que ja des d'un principi fou anomenat pels que hi vivien o visitaven "Josepets", diminutiu que s'aplicava als carmelites novicis, s'anaren construint alguns grups de cases. I aquest podríem dir fou el germen de la després populosa vila que s'anomenà "Gràcia", en record del patrocini de la Mare de Déu en aquella institució, de la qual també prendrà l'escut marià: un lliri blanc, damunt de camp blau cel.

El fet de l'existència del convent de Nostra Senyora de Gràcia féu que s'estimulés la urbanització d'aquell lloc i els indrets propers, fins a convertir-

1. Sobre Gràcia, cf.: ARXIU I BUTLLETÍ del Club Excursionista de Gràcia; Arxiu Històric de Gràcia; X. BASTIDA, *La parròquia de Sant Joan de Gràcia i el seu entorn*, Barcelona 1992; X. BASTIDA, R. CORS, *Santa Maria de Gràcia*, Barcelona 1985; M. BRASO, I ALTRES, *Album històric y gràfic de Gràcia*, Barcelona 1950; J. FABRE, J. M. HUERTA, *Tots els harris de Barcelona*, Barcelona 1976; J. M. MARTÍ I BONET I ALTRES, *Els Josepets. Parròquia de la Verge de Gràcia i Sant Josep. 300 anys d'història*, Barcelona 1987; V. SANCLEMENT, *Gràcia. Història de la festa més gran del Pla*, Barcelona 1990; J. M. VILLARRUBIA I ESTRANY, *Els carrers de Gràcia*, Barcelona 1984.

se en un bon nucli de l'origen de la vila de Gràcia.

No fou, però, exclusivament l'existència del convent carmelità el que donà l'existència a Gràcia, sinó que també cal pensar en el gran ombre de masies amb llurs camps de conreu, i la importància que anava guanyant l'anomenat "Camí de Jesús", que havia d'esdevenir el barri de Jesús, situat als voltants de l'actual parròquia coneguda amb aquest nom, antic convent dit dels "Caputxins Vells", a redós del qual s'anà poblant amb tendència a unir-se aquesta urbanització amb la que envoltava els Josepets. L'espai entre els dos recintes conventuals comprenia diverses finques com la de l'Alegre de Baix, la de l'Alegre de Dalt, la Fontana, la Virreina, can Trilla, etc... noms que encara perduren en la toponímia de la urbanització gracienc. D'aquestes cases, poques són les que resten dempeus; es van anar enderrocant per la creació de carrers i places, edificis públics i habitacles.

Fins a l'any 1835, Gràcia no tingué parròquia pròpia. Abans d'aquesta data, els fidels graciencs es repartien segons llur domicili en les demarcacions barcelonines de Sant Pere de les Puel·les i de Sant Just i Pastor. I com que les muralles de la ciutat i els seus portals sovint restaven tancats, en casd'urgència l'administració dels Sagraments corria a càrrec dels carmelites dels Josepets i dels franciscans de Jesús. Quan arribà la supressió de convents, l'any 1835, es procedí a un arranjamant parroquial: Gràcia va emancipar-se de la jurisdicció barcelonina i es va crear la parròquia de Santa Maria de Gràcia. Es cregué que aquesta categoria pertocava a l'església de Santa Maria de Jesús, que havien ocupat els pares franciscans, sobretot per trobar-se a mig camí entre Gràcia i Barcelona i perquè aquest antic barri era el que tenia més densitat de població. Amb tot, continuà la gran afeció de freqüentar l'església dels Josepets, anant a la parròquia només per tal d'arreglar papers. A més, els graciencs també podien oir missa, els diumenges, a ca n'Alegre de Dalt, a can Simó o Trilla, a can Comte i a altres cases on hi havia capella pública; i, encara, si feia bon temps, tot passejant molts arribaven a la Bonanova i, de manera particular, a Sant Genís dels Agudells, que molts consideraven com a parròquia natural i es feien enterrar en el cementiri annex, que encara avui acull molts germans que ens precedeixen en el nostre peregrinar cap a la casa celestial.

A començaments del segle XIX, Gràcia deixà de ser un camp ras de cases més o menys isolades per a passar a ser un cos orgànic, força rudimentari, amb el traçat de carrers oberts en allò que eren terres de conreu. La nova població creixia una mica anàrquicament, sense antecedents, sense història secular. Al poble naixent li restaven tres camins a seguir, referent a la seva

administració: *a)* Constituir-se en municipi independent; *b)* Agregar-se a qual-sevol municipi veí; *c)* Dependre de Barcelona com a barri d'extraradi. Fou la tercera opció la que adoptà fins al 1850, amb un curt interval entre 1821 i 1824 de vell.leitat independentista, però amb una lleugera autonomia, assistida per un reduït consell de veïns, generalment de pagesies. A partir del 1850 fou per molts anys municipi independent.

Sembla ser que Ferran VII concedí a la vila el títol de "Villa de San Fernando y de Santa Amalia", nom que mai no s'ha usat; sempre els habitants han ostentat amb orgull el nom de "vila de Gràcia".

Gràcia com a agregada i com a vila evolucionà ràpidament; així ho demostren aquestes dades: en 1828 comptava amb 3.052 habitants; en 1848, 11.000; en 1850, 12.548; en 1860, 19.969; en 1897, quan s'uní definitivament a Barcelona, 61.935; i en 1984, 149.521.

Gràcia s'ha definit dient d'ella que ha estat un poble amant de la independència i la llibertat, força anticlerical, republicà obrerista i en alguns sectors anarquista... maneres de ser que els fets històrics esdevinguts al llarg del segle XIX demostraren. Per a judicar aquesta fesomia de Gràcia hom ha de tenir en compte les circumstàncies de l'època: la política, la industrialització, els nous descobriments i els corrents ideològics que s'escampaven més ràpidament que en altres temps. És sabut de tots que al llarg del segle passat, al nostre país, van sovintejar les lluites dels partits polítics. Progressistes i absolutistes se succeïen en el govern, portant cada cop el conseqüent aldarull. Per altra banda, el desenvolupament industrial, ràpid i sense lleis que reguessin el fet promogué arreu situacions difícils en el món obrer.

Gràcia, des dels seus inicis passà de ser un poble agrícola i de repòs dels barcelonins a ser un poble dedicat al treball en els seus diferents estaments. La manca d'espai dins les muralles de la capital provocà la instal.lació del moviment industrial en les rodalies, tocant-li, a Gràcia, una bona part. Una de les primeres fàbriques que formaren part de la vila fou la de Puigmartí, on tot seguit treballaren més de 500 persones i ja des del 1839 treballà amb vapor. Molt aviat en vingueren d'altres, i podem apuntar que en 1840 hi havia 14.000 fusos i 2.900 telers. Aquesta realitat suposa molta mà d'obra. Per aquest motiu moltesde les cases que s'anaven construint molt de pressa, foren habitades per famílies treballadores, la situació social i legal de les quals no era gaire de desitjar: sous baixos i sempre exposats a un atur forçat per arbitratges o crisis periòdicament arribades...

Al costat d'aquest sector de la població, també existia un nucli amant de

l'ordre i més aviat conservador de la fe i dels bons costums. Aquest era com una mena de llevat que treballa calladament en la massa i cal dir que en moments oportuns sabé posar bon remei en l'ambient. Fou ferment lent d'un nucli social que en trobar més seguretat i bon acolliment formà un grup que es distingiria per la seva seriositat en el treball, la seva autèntica honradesa i per la intuïció a descobrir i practicar diverses manifestacions culturals, que farien d'aquesta zona de Barcelona un lloc ideal per al cultiu de tota noble manifestació religiosa, artística i científica.

Vistes les estructures socials, tot i que molt de passada, amb pocs detalls, perquè no és ara el moment d'entretenir-nos-hi, serà bo de copsar, encara que sigui al vol i per a acabar aquesta introducció, alguns fets històrics locals com els que de tant en tant commovien la població: en 1854, davant una crisi econòmica que comportà el tancament de molts llocs de treball, els graciencs es van llançar al carrer amb pancartes on demanant "Pa i treball". En 1856, a Barcelona es produí una revolta per a impedir la caiguda del règim liberal, essent Gràcia el darrer lloc de resistència; els graciencs donaren mort a un coronel i sis oficials que s'havien fet forts en l'edifici conegut com a "casa de la marquesa", situat a l'entrada dels "Jardinets"; per aquest motiu, en aquell mateix lloc, foren afusellats vint habitants de la vila.

Com a característica peculiar, cal destacar, de Gràcia, el seu esperit independentista o autonomista pel que fa a Barcelona. I, de fet, en els llargs anys d'independència demostrà que podia tenir vida per ella mateixa; arribà a ser la novena població d'Espanya quan s'annexiona definitivament a la Ciutat Comtal, si més no en nombre d'habitants.

Amb grans pinzellades, hem pintat Gràcia, un poble amb gran vitalitat, desitjós de créixer i anar endavant, cristià, popular, entusiasta, treballador, estalviador, sofert, independentista i quelcom revolucionari, amic de fer la llei i força donat en algun sector a idees extremistes; sobretot Gràcia de finals del segle XIX, que és la que ens interessa; és a dir la que van trobar els felipons quan es decidiren (obtinguts els mitjans) a fundar l'Oratori en aquest lloc. Com es pot suposar, de feina n'hi havia molta. Era un bon camp de conreu, perquè hi havia fe, ja ho hem dit, però no era pas el denominador comú. La cultura era més un desig que una realitat; mancava una elevació espiritual que la dignifiqués. La situació socio-econòmica era bastant deficient, en general; però no hi faltaven ganes de treballar ni feina en tots els ordres.

L'Oratori de Gràcia va trobar un bon lloc per a desenvolupar-se, i cal reconèixer que els fruits varen ser abundants, perquè, entre altres, molts

moviments d'Església sorgits a Catalunya van tenir el seu origen en els Felips de Gràcia.

Un pensament, la creació de l'oratori, a Gràcia, que esdevingué realitat, viva encara avui

“La iniciativa més fecunda de l'oratori barceloní, amb vista a la pastoral de recristianització de la ciutat al final del segle passat, és potser la fundació d'una nova Congregació a Gràcia. “Amb aquestes paraules comença el P. Josep de C. Laplana el capítol que dedica a la fundació de l'Oratori de Gràcia en la seva obra *L'Oratori de Sant Felip Neri de Barcelona* i el seu patrimoniartístic i monumental², “és norma de l'Oratori (continua) de no tenir més d'una casa a cada ciutat...”³

Tanmateix recordem que Gràcia havia aconseguit, per Reial Ordre, del 28 de juny de 1850, la separació del terme municipal de Barcelona. És més, en les darreries del propassat segle, anar de Barcelona a Gràcia era un veritable viatge, prenent la diligència, al llarg d'un camí poc menys que desert i que després ha estat l'aristocràtic passeig de Gràcia.

L'exemplar i abnegat treball sacerdotal que feien els pares de la Congregació de Barcelona sempre fou admirat, lloat i estimat per tots els qui anaven a l'Oratori de Barcelona cercant aliment espiritual i consell o orientació per als seus problemes. Més d'un cop s'havia pensat en la possibilitat d'una fundació fora de la ciutat, en algun dels poblets propers, per tal d'establir allà els exercicis propis de l'Oratori i facilitar als fidels la recepció dels sacraments, tal com es feia a Barcelona des dels seus orígens. Per a aquesta fundació es pensà en Gràcia o bé en Sants.

Vers l'any 1880 alguns pares de la Congregació de Barcelona pensaren en

2. Sobre Cf. J. DE C. LAPLANA, *L'Oratori...*, Barcelona 1978, 290-294.

3. Sobre Estatuts Generals de l'Oratori de St. Felip Neri, al c. III, n. 37.

Les Congregacions de l'Oratori a Catalunya i a Espanya hom pot dividir-les de la manera següent, tenint en compte l'esperit de l'època en què foren fundades (les senyalades *en cursiva* són les que encara avui existeixen):

*Congregacions del Barroc, segona meitat del segle XVII. A la Corona d'Aragó: València (1645), Villena (1650), *Barcelona* (1673) i Saragossa (1690). A la Corona de Castella: Madrid (1660), Sòria (1670), Cadis (1671), Granada (1671), *Alcalá d'Henares* (1696), *Sevilla* (1698) i Còrdova (1699).

*Congregacions de la Il·lustració i del Neoclassicisme. Segle XVIII. Múrcia (1700), Molina de Aragón (1700), Cifuentes (1700), Baeza (1702), *Palma de Mallorca* (1713), Cuenca (1733), *Vic* (1723), Màlaga (1742) i Baza (1760).

*Congregacions del Romanticisme. Segle XIX. *Barcelona-Gràcia* (1885), *Tudela* (1891) i *Porreres* (1891).

*Congregacions del segle XX: *Sóller* (1920) i *Albacete* (1952).

la conveniència d'estendre l'Oratori fundant la nova congregació en la vila de Gràcia⁴.

Sembla que el mateix bisbe de Barcelona, Dr. José de Urquinaona, en atenció a l'escassetat d'operaris evangèlics que patia la vila de Gràcia i a la necessitat de preveres que ajudessin les tres parròquies que hi havia, animà els pares de Barcelona perquè fundessin en aquesta localitat. La comunitat, no sense pensar-ho bé, acceptà la idea i decidí dur a terme el projecte. El P. Salvador Oller i Vilamajó, de Barcelona, amb el seu entusiasme, amb el seu treball i sobretot amb la seva generosa i llarga ajuda econòmica, serà l'ànima i el cervell de la nova fundació, tal és així que ha estat considerat com a fundador de la Congregació de Gràcia⁵. Hi dedicà tot l'esforç per dur-la a terme, procurant-hi els mitjans necessaris, tant materials (compra de terrenys) com espirituals, que en aquell temps eren suficients per a la vida senzilla i austera dels primers pares de la nostra comunitat. El braç dret de la fundació fou el P. Pere Figueres, que passà a formar part, amb funcions de prepòsit, de la nova comunitat, a la qual honorà amb les seves virtuts com a sacerdot exemplar fins a l'hora de la seva mort.

El primer pas oficial es féu amb la Santa Seu. En resposta a la petició dirigida a Roma pels pares de la Congregació i pel bisbe de Barcelona, es rebé un breu del papa Lleó XIII, datat el 3 de juny de 1881, pel qual s'autoritzava i es beneïa el nou Oratori, i feia extensius a ell totes les gràcies i benediccions, privilegis i constitucions de què fruïa el de Barcelona⁶.

També, com era norma, hom sol·licità del govern de la S. M. la real aprovació per tal de poder-se beneficiar d'algunes excensions i obtenir protecció econòmica. No ens consta que hi hagués resposta a aquesta petició.

Per a dur a terme la construcció de la nova Congregació hom adquirí uns terrenys del carrer del Sol, tocant al carrer de l'Àngel (avui Montseny). I el dia 1 de juny de 1883, festa del Sagrat Cor de Jesús, a les cinc de la tarda, es beneí i es col·locà la primera pedra del nostre Oratori. Hi assistiren els pares de l'Oratori de Barcelona, el rector de Sta. Maria del Mar i el de Sta. Maria de Gràcia i de St. Josep⁷, els directors de El Correo Catalán i de l'Escut de Gràcia...

4. Sobre Sabem que en 1880 les Monges Comendadores del monestir de sant Joan de Jerusalem varen comprar als pares de l'Oratori unes casetes, situades al carrer de sant Felip (*avui Saragossa*), a sant Gervasi de Cassoles.

5. Sobre El P. Salvador Oller havia nascut a Bellpuig en 1837; fou admès a la congregació en 1868; morí en 1919.

6. Sobre Cf. Rescripte de la Santa Seu al bisbe de Barcelona atorgant-li les facultats necessàries perquè hom pugui erigir un Oratori de sant Felip Neri a la vila de Gràcia. Còpia d'aquestes lletres manuscrites es troba en l'arxiu de la congregació de Gràcia.

7. Sobre Cf. *El Correo Catalán*, *domingo 3 de junio de 1883*. *El Correo Catalán* diu que hi assistí el rector de Jesús de Gràcia.

Aquell pensament anava fent-se realitat. Així, l'últim dia de l'any 1883 ja es reunia sota la presidència del pare prepòsit de Barcelona el primer nucli de la futura congregació (no sabem exactament el nombre i el nom dels membres). Amb data del 29 de desembre de 1884 tenim còpia d'una lletra del P. Francesc Comas i Mundet, prepòsit de Barcelona, demanant al senyor bisbe permís perquè la nova congregació es pugui establir amb els mateixos privilegis que la de Barcelona. El darrer dia del 1884 el senyor bisbe signava la carta donant el permís d'establiment dels pares de la nova comunitat perquè "enseñen el catecismo y celebren el sacrificio de la Misa para comodidad de los fieles no sólo en la Capilla sino también en las Iglesias parroquiales..." i d'usar els privilegis que té la Congregació de Barcelona.

Abans de dos anys del permís d'erecció de la nova Comunitat, concretament el 2 de gener de 1885, era beneïda la nova casa-residència i l'església pel pare prepòsit de la Congregació de Barcelona, delegat expressament pel senyor bisbe.⁸

També en aquest cas, com per a la benedicció i col·locació de la primera pedra, fou l'advocat i notari Sr. Adrià Margarit i Coll qui aixecà acta d'aquest fet, testimoni confirmat també per una lletra del mateix pare prepòsit de Barcelona.

Amb aquesta data, doncs, els pares de l'Oratori de Gràcia obriren les portes de la seva petita església i les del seu cor, perquè tots els fidels, especialment els de la vila de Gràcia, poguessin veure més ateses les seves necessitats espirituals. D'aquesta manera les parròquies es van veure ajudades per la cooperació d'uns germans disposats a exercir de manera desinteressada els seus serveis ministerials. I certament el nostre Oratori tingué un caràcter eminentment d'ajut parroquial —encara avui manté aquesta característica—, del qual cal remarcar dos aspectes pastorals molt concrets: el servei al ministeri del sagrament de la reconciliació i la visita als malalts. Tanmateix el foc de la caritat que cremava en els cors dels fills de Felip Neri no els permeté de reduir les seves tasques apostòliques al seu Oratori, sinó que aviat els trobem exercint missions espirituals en parts allunyades de la nostra ciutat (hospitals, escoles, patronats...).

El 30 de novembre de 1888, després d'una reunió extraordinària i alhora transcendental, s'establia de manera definitiva la comunitat de la congregació de Gràcia amb vida pròpia i de règim independent de la congregació fundadora, segons disposaven les constitucions.

La qüestió principal que es plantejaren els primers membres del nostre

8. Sobre Cf. *Revista Popular*, 8 de gener del 1885. Cf., també, "Benedicció de la primitiva capella y del convento de la Congregación de Gràcia", dins *Vida Oratoriana*, novembre de 1956, 167.

Oratori fou atreure els creients de la vila amb una pràctica de vida cristiana més conscient del que suposava una missa els dies de festa, l'estricta compliment pasqual i un complement de devocions públiques. Cal tenir en compte les circumstàncies una mica especials que envoltaven la població de Gràcia en els darrers vint-i-cinc anys del segle passat. A Gràcia (i això era diferent a Sants, Sant Martí o Sant Andreu) no hi havia tradicions religioses col·lectives d'antiguitat remarcable.

Les parròquies, com apuntàvem anteriorment, no podien atendre els més de 60.000 habitants de la vila i defensar el seu catolicisme del pensament heterodox que s'havia introduït entre la població. Població obrera i menestral, desarrelada de la Catalunya rural, que aviat esdevingué un dels nuclis més actius dels moviments federals i obreristes del Pla de Barcelona, i terra assaonada per les més diverses comunitats protestants o teosòfiques. Els fruits al llarg de la història han estat més consoladors del que podia esperar l'animosa fe dels fundadors.

Així, aviat hom veié la necessitat de construir una església més gran, ja que la capella inaugurada en 1885 era insuficient davant el concurs de fidels cada vegada més nombrós. El 12 d'agost de 1891 era beneïda i col·locada la primera pedra del nou temple pel senyor bisbe de Barcelona, el Dr. Jaume Català i Albosa, assistint-hi comissions de l'Ajuntament, els joves de la Cort Angèlica de Sant Lluís Gonzaga (Lluïsos) i del Centre Moral i Instructiu, com també gran quantitat de veïns.

Pel que hom pot comprovar, cal dir que l'activitat pastoral i espiritual no parà en el temps que duraren les obres, sinó al contrari.

Per a la construcció de la nova església, a més de les almoines dels fidels s'utilitzà el producte d'uns terrenys llegats al P. Oller. Aquesta obra durà tres anys. L'arquitecte fou el Sr. Joan Artiga i Ramoneda i el mestre d'obres el Sr. Leandre Amargós. La nova església fou beneïda el diumenge 12 d'agost de 1894 pel senyor bisbe, i fou oberta al públic dies després, el dia de la Mare de Déu, dia de la festa major de Gràcia. El nou temple és d'estil romà i de semblants proporcions que l'església de l'Oratori de Barcelona; la de Gràcia és una mica més elevada, essent més altes les arcades dels altars laterals i del creuer⁹. El fet de ser quasi una còpia exacta de la de Barcelona reflecteix la idea que la nova Congregació en tenia: continuar a Gràcia l'obra que l'Oratori havia fet a la ciutat, d'acord amb les mateixes finalitats i amb semblants mitjans. L'església, en el seu interior, mesura 39 m. en la banda del carrer Montseny, això és de llargada; 23'80 m. en la del carrer del Sol, és a dir

9. Sobre Cf. *Diario de Barcelona, viernes 10 de agosto de 1894*. Cf., també, del mateix dia, *El Correo Catalán*. Cf., també, *Diario de Barcelona, lunes 13 de agosto de 1894*, *El Correo Catalán, jueves 16 de agosto de 1894*. I encara d'aquesta data, cf. *Revista Popular*.

d'amplada; pel que fa al campanar podem dir que mesura 30 m. d'alçada, 23 fins a la planta de les campanes i 7 la resta.

Els darrers anys del segle passat i els primers d'aquest foren anys d'esplendor per a l'Oratori de Gràcia. El temps anà passant, i després d'aquells primers anys d'esplendor l'Oratori de Gràcia fou provat en diverses ocasions. Recordem per exemple l'església cremada en la Setmana Tràgica -fet que inspirà al nostre poeta J. Maragall el seu article en *La Veu de Catalunya* titulat "L'Església cremada"¹⁰, o també el cinc pares, els quals, juntament amb diversos fidels, donaren testimoniatge de la seva fe vessant la seva sang durant la passada guerra civil.

Amb tot, sigui com sigui, l'Oratori de Gràcia continua la seva tasca de fer present l'amor de Déu entre els homes a través de la litúrgia i la pastoral que hi té lloc. De l'Oratori de Gràcia, fidel a la seva vocació fundacional al llarg de la història, celebrant ja el centenari de la seva església, hom espera en aquests temps de "plans pastorals" i de "Concili" els fruits que s'obtenen essent testimoni de la filiació divina en l'Església de Catalunya i l'Església Universal, amb elles i per elles.

10. Sobre J. MARAGALL, "L'Església Cremada", dins *La Veu de Catalunya*, 18 de desembre de 1909. Cf., també, J. MARAGALL, *Obres Completes*, Barcelona 1960, 777-780. I, M.VALLS, "La Actualidad de Maragall: L'Església Cremada" dins *Vida Oratoriana*, juliol del 1961, 107-108.

